

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРЕДИТНИХ СПІЛОК

Постановка проблеми. Популяризація руху кредитних спілок в Україні викликає підвищений інтерес до даного виду фінансово-кредитних установ. При цьому досить часто відбувається ототожнення спілок з бізнесовими, комерційними утвореннями, а кооперативна сутність і первинна соціально-економічна мета створення і функціонування кредитних спілок не беруться до уваги. Ключовим моментом у розумінні унікальності та своєрідності кредитної спілки як фінансового інституту є принцип неприбутковості її діяльності. Даний принцип демонструє суттєву відмінність спілки від інших кредитних установ, передусім, банків, а тому заслуговує на особливу увагу.

Аналіз досліджень і публікацій. Фінансовий бік діяльності кредитних спілок України в сучасних ринкових умовах досліджувався вітчизняними вченими, серед яких найбільший внесок зроблено В. Гончаренком: показано характерні риси спілки як кооперативної фінансово-кредитної установи, відображено особливості фінансової діяльності кредитних спілок. Більшість дослідників приділили увагу фінансуванню кредитними спілками певних сегментів суспільства, проте, сутність спілки в контексті фінансових відносин досліджена недостатньо.

Подальшого дослідження потребують питання визначення ефективності діяльності кредитних спілок та взаємодії і протидії фінансових інтересів громади кредитної спілки.

Мета статті полягає в поглибленні проведеного В. Гончаренком дослідження фінансових аспектів функціонування кредитних спілок, їх природи і принципової відмінності від комерційних банків, що полягає, перш за все, в неприбутковості їх діяльності. Метою також є розробка системи показників оцінки ефективності діяльності спілок і висвітлення механізму взаємодії та протидії фінансових інтересів громади кредитної спілки.

Виклад основного матеріалу. Відмінність кредитних кооперативних закладів, у тому числі кредитних спілок, від комерційних банківських установ, окрім соціальних аспектів діяльності, полягає також в економічних і фінансових цілях, організаційній формі, офіційному статусі, методах управління, формі власності, видах послуг, складі споживачів послуг, розмірі і структурі капіталу, цільових сегментах кредитного ринку, а також у неприбутковості фінансової діяльності (табл. 1).

**Показники якісної різниці між кредитними спілками
і комерційними банками**

Якісні показники	Характерна різниця	
	Кредитна спілка	Комерційний банк
Соціальна мета	Забезпечення фінансових потреб членів шляхом кооперації і самопомоги	Забезпечення фінансових потреб клієнтів шляхом продажу їм фінансових послуг
Економічна мета	Здешевлення та спрощення отримання фінансових послуг для членів	Отримання прибутків власниками від продажу фінансових послуг клієнтам
Організаційна форма	Кооператив	Приватне підприємство, акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю
Офіційний статус	Неприбуткова, громадська організація	Комерційна організація
Форма власності	Колективна, відносно необмежена: всі члени є власниками; кількість членів може вільно зростати	Приватна або колективна обмежена
Методи управління	Демократичний (за принципом: "один член – один голос")	Одноосібний або колективний (пропорційно володінню часткою капіталу підприємства)
Види послуг, що надаються	Окремі види фінансових (в Україні – кредитування і зберігання коштів), консультаційних та просвітницьких послуг	Широкий спектр фінансових послуг
Споживачі послуг	Тільки члени спілки (вони ж – власники)	Клієнти банку (як правило, не власники)
Розмір і структура капіталу	Відносно малий статутний капітал, що постійно зростає. Інтерес до збільшення резервного капіталу	Відносно великий фіксований статутний капітал. Відсутність великого інтересу до збільшення резервного капіталу
Цільові сегменти народного господарства	Домашні і сільськогосподарські господарства, малий бізнес	Промисловість, торгівля, аграрний сектор, домашні господарства

Примітка: таблицю складено за результатами спільних досліджень В.В. Гончаренка і автора.

Головною економічною метою створення та діяльності кредитної спілки є здешевлення і спрощення отримання фінансових послуг для членів, у той час як для банків – це отримання прибутків власниками від продажу фінансових послуг клієнтам. Кредитна спілка має статус кооперативу, неприбуткової громадської організації, а банк має статус комерційної організації. Статутний капітал кредитної спілки, як правило, є відносно малим, проте, в процесі розвитку спілки постійно зростає. Статутний капітал комерційного банку є фіксованим і відносно великим. Спектр фінансових послуг, що надаються спілками, є доволі вузьким – кредитування і збереження коштів, у той час як перелік банківських послуг є значно більшим.

Усвідомлення неприбутковості діяльності кредитних спілок їх управлінським персоналом, рядовими членами і населенням має велике

значення для поширення кредитного кооперативного руху і його розвитку, визначеному базовими і оперативними принципами кредитної кооперації.

На перший погляд, існує певне протиріччя між неприбутковим статусом кредитної спілки і фактичним отриманням доходу від кредитної діяльності. Розв'язання даного протиріччя лежить у шести детермінантах неприбуткової діяльності, відображених на рис. 1, – трьох заперечувальних і трьох стверджувальних.

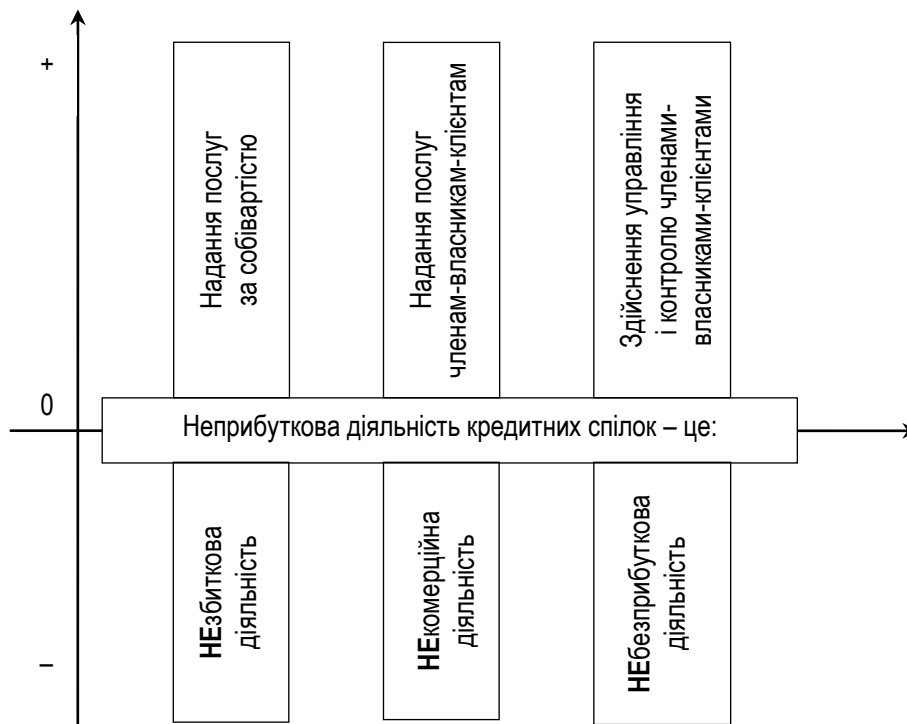

Рис. 1. Елементи неприбуткової діяльності кредитних спілок

По-перше, неприбутковість може бути визначена як “незбитковість”, тобто робота на межі самоокупності. Здійснення кредитної діяльності природно потребує певних витрат, але їх покриття відбувається за рахунок не прибутку, а доходу від даної діяльності. Отже, коли дохід дорівнює витратам, прибуток цілком може дорівнювати нулю, а якщо для комерційної організації така діяльність не має сенсу, то для кооперативу вона є природною, оскільки його метою є надання послуг своїм членам, і дана мета при цьому досягається. На практиці така рівновага між доходом і витратами зустрічається рідко, проте, на відміну від бізнесових утворень, для кредитних спілок вона є бажаною і навіть ідеальною.

По-друге, неприбуткова діяльність означає “некомерційну діяльність”. Дане твердження походить від розуміння мети будь-якого комерційного підприємства – отримання можливо більшого прибутку.

Метою ж створення і діяльності кооперативу є задоволення потреб членів, у випадку із кредитними спілками – потреб у кредитуванні та розміщенні власних коштів на зберігання. Може виникнути питання щодо нарахування відсотків на депозити, проте, то є прибуток не спілки, а її членів як клієнтів.

По-третє, неприбуткова діяльність, як правило, є “не неприбутковою”, бо прибуток спілка все-таки отримує, оскільки на практиці розрахунок режиму діяльності, за якого витрати точно дорівнювали б доходам, є ніяк не можливим. Тому вибір на користь прибутку, а не збитків, є логічним. Інша справа – використання отриманого прибутку. У бізнесових утвореннях прибуток закономірно розподіляється між власниками пропорційно коштам, вкладеним у справу. Для кредитних спілок в ідеалі властиве нарахування мінімальних відсотків на паї і направлення отриманих прибутків переважно на формування резервного капіталу, призначеного для забезпечення фінансової стабільності спілки. Частина отриманих прибутків може повертатися позичальникам в якості компенсації сплачених за користування кредитами відсотків. Доказом неприбутковості діяльності є пріоритет у використанні прибутку на зміцнення кооперативу перед збагаченням членів-вкладників.

По-четверте, ознакою неприбуткової діяльності кредитних спілок є надання послуг за собівартістю. У сучасних умовах дана теза може бути поставлена під сумнів і піддана критиці, оскільки часто фактична вартість послуг кредитних спілок майже не відрізняється від банківської. Тому варто зазначити, що метою спілок є надання послуг за ціною, по можливості наближеною до собівартості. У сучасних ринкових умовах, конкуруючи із банківськими установами, спілки для надання кредитів мають залучати кошти населення на умовах, не менш привабливих, ніж пропонують банки. Тому відсоток за користування кредитом має бути достатньо високим, щоб покрити виплати по депозитних внесках. Сама собівартість здійснення процесу кредитування виходить достатньо значною. Але при цьому комерційні кредитні заклади тяжіють до встановлення максимально можливого відсотка за кредит, розраховуючи отримати максимально можливий прибуток; кредитні спілки мають за мету не отримання прибутку, а надання послуг членам. Тому встановлення цін на кредитні послуги спілок відбувається лише із врахуванням необхідності покриття витрат.

По-п'яте, неприбутковість діяльності кредитних спілок підтверджується тотожністю їх власників і клієнтів в одній особі – особі їх членів. Комерційні підприємства надають послуги клієнтам, а прибуток від діяльності підприємства отримують його власники. За даних умов неприбуткова діяльність кредитних спілок є взагалі неможливою, оскільки і платники, і ті, хто отримує кошти, в даному разі одні – члени даної кредитної спілки.

По-шосте, здійснення функцій управління і контролю над діяльністю кредитної спілки її членами також свідчить про неприбуткову діяльність. Дії комерційних установ направлені, передусім, на максимізацію прибутку, а отже, визначаються і корегуються стороною, що має отримувати прибуток, – власниками. При цьому саме з метою підвищення прибутку може бути піднята ціна на послуги, змінено асортимент і кількість послуг, що надаються, змінено географічне розташування установи чи підприємства. Кредитні спілки контролюються їх членами, які є водночас і клієнтами. Тому максимізація прибутку, на відміну від задоволення потреб членів кредитних спілок, не стоїть

серед пріоритетів діяльності кредитних спілок, що також доводить їх неприбутковість.

Одним із принципових критеріїв відмінності кредитних спілок від інших кредитних установ є критерій виміру ефективності їх діяльності. Аналіз природи ефективності діяльності кредитних спілок значною мірою пояснює оригінальність і унікальність природи даного виду фінансово-кредитних установ. Загальна ефективність діяльності банків, страхових компаній, інвестиційних фондів та багатьох інших фінансових установ вимірюється, передусім, показниками оцінки фінансово-економічного стану, тобто показниками прибутковості, платоспроможності, фінансової стійкості і ділової активності. Дані критерії є дійсно головними у визначенні загальної ефективності їх діяльності, оскільки виходять з головної мети створення більшості фінансових установ – отримання прибутку.

Унікальність і нестандартність природи кредитних спілок полягає в тому, що при значній зовнішній схожості процесу функціонування спілок і інших фінансово-кредитних установ (залучення членів, конкурентна боротьба, прагнення до максимальної ефективності використання фінансових, трудових та інших ресурсів тощо), головною загальною метою діяльності спілок є не отримання максимального прибутку, а максимальне задоволення потреб їх членів. Саме задоволення потреб є відправною точкою, що надає сенс створенню і розвитку спілок, їх боротьбі за місце на ринку і виживання в конкурентних змаганнях. Тому загальна ефективність діяльності кредитних спілок вимірюється, перш за все, не фінансовими показниками, а ступенем забезпечення членів фінансовими послугами. Дане твердження не зменшує важливості дотримання спілками нормативів фінансової стійкості і ефективності, але підкреслює первинну соціально-економічну функцію, що явно домінує над фінансово-економічною.

Нами виділено систему соціально-економічних показників визначення загальної ефективності діяльності кредитних спілок, що відображена на рис. 2.

Рис. 2. Показники оцінки ефективності функціонування кредитної спілки

Найголовнішим показником, який, на нашу думку, характеризує рівень задоволення фінансових потреб членів, є відсоток фінансових послуг, що ті отримують саме через кредитну спілку. Наприклад, при існуванні в особи протягом року потреби в отриманні двох споживчих, одного підприємницького кредиту, а також потреби в зарплатній пластиковій картці і одночасній можливості з перелічених послуг лише отримати кредити (тобто 3 послуги із 4), можна стверджувати, що фінансові потреби даного члена задовольняються на $\frac{3}{4}$, тобто на 75 %.

Частота користування членами кредитних спілок послугами, що надаються спілками, є важливим показником ступеня задоволення їх потреб, оскільки номінальна кількість членів у деяких випадках не відповідає фактичній кількості активних членів, тобто тих, що регулярно користуються послугами спілок. Інколи відбувається певне викривлення статистики чисельності, а отже, і показників ступеня задоволення потреб членів спілок.

Відсоток доходів КС, що виплачується членам спілок у кінці фінансового року у вигляді дивідендів на паї чи компенсації відсотків, сплачених за отримані кредити, характеризує ступінь наближення даної кредитної спілки до безприбуткового режиму роботи. Як зазначалося вище, безприбутковість кредитних спілок не може бути стовідсотковою, оскільки планові розрахунки доходів і витрат, які б дорівнювали одне одному, є занадто складними. Спілка функціонує, отримуючи при цьому прибуток, що, за результатами фінансового року, має розподілятися між членами пропорційно ступеню їх користування послугами спілки. У світовій практиці існують два концептуальні підходи до розподілення прибутку між членами: пропорційно до суми сплачених протягом року відсотків по взятих кредитах та пропорційно розміру пайових внесків. Існує також змішана форма

розподілення прибутку, що базується на двох названих підходах одночасно. У період фінансового становлення і зміцнення спілки частина прибутку відраховується в гарантійний фонд з метою забезпечення покриття збитків, пов'язаних із неповерненням кредитів або певних форс-мажорних обставин. Після закінчення формування гарантійного фонду частина річного прибутку, що розподіляється між членами, має зростати. Отже, динаміка даного показника характеризує одночасно швидкість процесу фінансового зміцнення спілки і ступінь задоволення фінансових потреб членів.

Додаткові заходи, що здійснюються кредитними спілками задля зміцнення членської громади, носять, як правило, чітко виражений соціально-економічний характер. Вони мають опосередковано впливати на добробут членів спілок, задоволення їх економічних і соціальних потреб. Непрямий вплив на добробут членів-позичальників здійснюється через консультаційні послуги із складання бізнес-планів при оформленні кредитів, допомоги з оцінкою майна, пошуку партнерів-поручителів для створення позикового кола, проведення загальних зборів, на яких члени спілок мають можливість здійснення своїх найвищих повноважень щодо управління діяльністю кредитною спілкою і визначення курсу її розвитку, організації освітніх заходів для членів з метою надання їм спеціальних кооперативно-економічних і фінансових знань тощо.

Усвідомлення фінансової природи кредитних спілок вимагає також розуміння механізму розподілу фінансових інтересів задіяних у них суб'єктів. Можна виділити три групи: позичальники, вкладники і персонал (рис. 3). На практиці інтереси кожної з даних груп можуть протистояти інтересам інших двох груп, що є властивим для будь-якого фінансово-кредитного закладу і підприємства взагалі. Так, у банківських структурах виділяються наступні групи: власники, персонал і клієнти. Оскільки в кредитних спілках власники і клієнти поєднані в одній особі, то їх доцільно розділити на позичальників і вкладників.

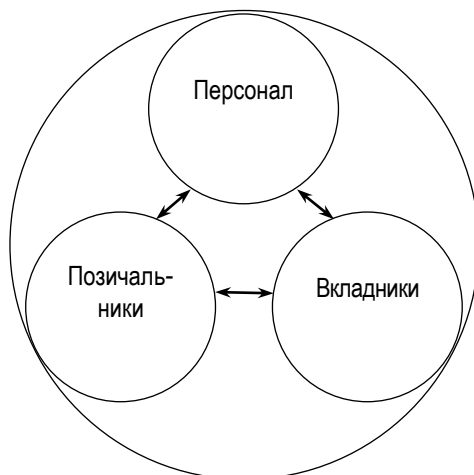

Рис. 3. Троїстість інтересів членів і персоналу кредитної спілки

Дослідження сучасного стану розвитку кредитних спілок в Україні і світі показують, що в разі домінування в спілці однієї з трьох виділених груп, може формуватися окрема модель функціонування даної кредитної спілки, націлена на першочергове задоволення фінансових інтересів саме даної групи, що може деформувати баланс фінансових і соціальних інтересів громади даної кредитної спілки. Так, при домінуванні групи працівників відбувається максимальне задоволення її інтересів, що виражається у встановленні надвеликих заробітних плат, негативно відбиваючись на інтересах позичальників і вкладників. Подібна модель може створюватися при заснуванні спілки обмеженим колом осіб із метою забезпечення себе робочим місцем. За умови домінування групи позичальників, що інколи має місце при заснуванні спілок особами, зацікавленими виключно в дешевих кредитах для власних господарств або бізнесових утворень (фермери, приватні підприємці), виникають випадки встановлення занижених відсоткових ставок по кредитах, що унеможлиблює призначення адекватних поточній ринковій ситуації ставок по депозитних внесках і достатньо високих заробітних плат. У разі домінування групи вкладників на депозитні внески нараховуються штучно завищені, в порівнянні з середніми ринковими, відсотки (наприклад, у КС “Надія”, м. Гадяч, у 2006 р. було зафіксовано відсоткові ставки понад 45 % річних у порівнянні з середньоринковими 16-18 %). Подібна практика вимагає встановлення ще вищих відсотків за кредити і мінімальних заробітних плат персоналу.

Протягом сучасного періоду інституційного розвитку кредитних спілок в Україні (1992-2006 рр.) мали і мають місце всі три форми домінування фінансових інтересів окремої групи громади спілки над інтересами інших груп. На нашу думку, друга модель (домінування інтересів позичальників) є природною, оскільки відповідає сутності і виконує основну функцію ідеальної кредитної спілки – забезпечення населення більш дешевим і простим в оформленні кредитом. Складність полягає в тому, що надання дешевих кредитів зумовлює проблеми із залученням достатнього обсягу коштів від населення у вигляді депозитних внесків, а також проблеми із наймом висококваліфікованого управлінського персоналу, який не погодиться працювати за мінімальну заробітну плату. Постає проблема так званої “троїстості інтересів членів і персоналу кредитної спілки”, вирішення якої полягає в пошуку виважених шляхів збалансування інтересів всіх трьох груп і налагодженні ефективної фінансово-економічної діяльності в ринкових умовах.

Висновки. Проведене нами дослідження фінансових аспектів функціонування кредитних спілок, у тому числі неприбутковості діяльності кооперативної фінансово-кредитної установи, розміру, структури капіталу і таких критеріїв, як економічна мета діяльності, організаційна форма, статус – дає можливість глибшого розуміння природи кредитних спілок як фінансових інститутів і їх принципової відмінності від банківських установ, відображає комплекс фінансових інтересів окремих груп громади спілки і його вплив на функціонування окремого кредитного закладу.

Список літератури

1. Гончаренко В.В. Кредитні спілки як фінансові кооперативи: міжнародний досвід та українська практика. – К.: Наукова думка. – 1997. – 233 с.
2. Про кредитні спілки: Закон України // Голос України. – 2002. – № 13. – С. 10-25.
3. www.wocsi.org (Інтернет-сторінка Всесвітньої Ради Кредитних Спілок).
Отримано 15.11.2006

Пожар, А.А. Фінансові аспекти функціонування кредитних спілок [Текст] / А.А. Пожар // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. – Суми: УАБС НБУ, 2007. - Т. 20. - С. 335 - 344.